

Z. Tóth Csaba (Pécs):

Egy napkeleti „aranyzál”

III. Károly, brit uralkodó családfáján.

**Rhédey Klaudia grófnő és az Aba
nemzetség „káliz” eredete.**

Szöveggyűjtemény

Egy napkeleti „aranyzál” III. Károly, brit uralkodó családfáján

Rhédey Klaudia grófnő és az Aba nemzetség „káliz” eredete

Szöveggyűjtemény (Z.T.Cs.)

a) Káliz eredetű nemzetségek egykori birtokai

(Karácsonyi J., *dőlten* szedve a foglalási, törzsbirtok, a többi egyéb úton, házasság, adomány, vásárlás révén került a nemzetségekhez):

Aba: *Abauj, Heves*, Nógrád, Sopron, Baranya, Sáros, Zemplén, Ung, Temes, Zaránd, Erdélyben: Belső-Szolnok, Doboka, Délvidéken: Körös (későbbi Belovár-Körös)

Baracska: *Fejér*, Pilis

Örsúr (Őrösúr): *Borsod*

b) Az Aba nemzetség ágai és családdai

(Karácsonyi J., *dőlten* a még létező családok, † kihalt):

- I. Adácsi-ág
- II. Amadé-ág
- III. Apos-ág
- IV. Aszalay- és Szikszay-ág (Aszalay család†)
- V. Atyinay-ág (1317-től Atyinay v. Athinay.cs.†)
- VI. Bodon-ág 1.
- VII. 2. Bodon
- VIII. Bodrog-Keresztúri ág
- IX. Borh-Bodon-ág
- X. Csente-ág
- XI. Csirke-ág
- XII. Csobánka-ág
- XIII. Debrey-ág
- XIV. Gagy-ág (Gagy†, Gagy Báthory†, *Vendég* cs.)
- XV. Galgóczy-ág
- XVI. Györkey-ág (valósz. innen a Lapispatak és Zsegney, v. Segnyey cs.†)
- XVII. Kompoly-ág (Nánay Kompolthy, Domoszlay, Visontay, Detky cs.†)
- XVIII. Lipóczy-ág (Nekcsey, Lipóczy†, *Keczer* cs., utóbbi neve esetleg összefügghet a 'katar' névvel, mely németül Ketzer alakban „eretnek” jelentésű, bár a nálunk helynévi eredetű, ld. a volt Sáros vm.-ben a szomszédos kassai és varannói járásban Kecerkosztolány, Kecerlipóc, Kecerpálvágása, Kecerpeklény)
- XIX. Litéri-ág
- XX. Nádasdy-ág (nem azonos a Nádasd nemzetségből származott grófi családdal)
- XXI. Rédey-ágak (1-7.)**
- XXII. Solymosy-ág (töredék)
- XXIII. Somosy-ág (Budaméry†, Kőszegi†, Somosy cs.†)
- XXIV. Szalánczy-ág (*Berthóthy*, Vitézy, Jobbágyi, Sirokay, Fricsy†, *Hedry* cs.)
- XXV. Tarjáni-ág
- XXVI. Ugray-ág
- XXVII. Verpeléti-ág
- XXVIII. Egyes töredék-ágak

c) Egyes káliz nemzetségek „zsidózó” vallására utaló bibliai személynevek:

Aba (tör. Oba, Apa, Atya? héb. **Obed**? Ld. Ruth 4,17, 1Krón. 2,12, 13,13, a gitteus/gúti, idegen **Obed-Edom** 2Sám. 6,9-12, s talán az anon.-i Edemen, Edömén is jelenthette eredetileg a Babilontól keletre fekvő Edom ország lakóját, „edomitát”, ill. a lévíták egyik nemzetségfője, **Obádia**, 1Krón. 3,21, Ezra 8,9, Nehem. 12,25, vö. **Obadiya** kazár kagán vezette be a júdaizmust Kazáriában 730-760 között, hvárezmi-zsidó hatásra, v.ö. Tolsztov, Györffy Gy., Polgár Sz., és mások, pl. *The World of the Khazars* 1999, tanulmánykötet, a neten is):

Sámuel (király, 1042-1044, ld. Kézai, Kép. Krón.)

Sámuel (XII. ág, 1301-44)

Dávid 3x (II. ág, 1280, 1311-12, és XII. ág, 1301-44)

Ábrahám és fia, Izsák (XI. ág, 1263)

Jakab 2x (V. ág, 1317-24, XXI/3. ág, 1343-52)

Simon (IV. ág, 1319-20)

Simon, Jónás, Jób (XVI. ág, Segnyey cs., 16. század)

Ádám, Simon (XVIII. ág, Keczer cs.)

Baracska:

Baranfia Hippolit rokonai, akiknek birtokai a fehérm.-i Káloz-völgyben (1212, *in valle Kualuz*) voltak: *Illés, Jekoniás, Salátiél* (utóbbi kettő Jézus családfáján, Mt 1,11-12, és az Ószövetségben Júdea királyának fia és unokája a babiloni fogság idején, 1Krón. 3,16-17., Jerem. 24,1., 27,20., Ezsdrás 3,2., etc., a Károli-bibliában olykor betűhibával, mint „Saalthiél”, „Sealthiél”)

Örsur:

Jakab 3x (Ádám, Jakab, Simon nevek általánosabbak voltak a középkorban)

d) Áttekintő családfa

— a kálizoktól és az Aba nemzetségtől
gr. Rhédey Klaudián át III. Károly brit uralkodóig

Khwairizem/Hvárezm, Kelet-Irán, a „Fény Országá”, ahol a zoroasztriánus papság szent tüze égett (*Greater Bundahishn*, 18,8, ford. B.T. Anklesaria, a három tűzről)

|
Khvárezmiektől, alán-görög-magyar lány kiejtéssel „kálizok”, AD 700 után nagy számban menekülnek Kazáriába az arab hódítás elől; ekkor már egy részük áttérhetett a zsidó vallásra, más részük megtartotta ősi, zoroasztriánus vallását, ill. később felvették az iszlámot is (vö. Kinnamos, 1150 k., a II. Géza és III. István királyok által a bizánci Mánuel császár ellen a szerbeknek küldött seregben harcoló *khaliszi*-ről)

|
valamikor 860 előtt a honfoglaló magyarokhoz csatlakozik Kijevnél 3 törzsük (DAI 39-40), melyeknek 7 vezére van (Anon. 8., 10., ld. Még Fejér vm.-i települések: Kálóz, Alap, Baracs, Baracska, Vajta, Örspuszta), és 881-ben együtt harcolnak Bécs

közeliében, *ad Culmite*, a már nem létező Kolmitznél, a Morva és a Thaya összefolyásánál (*ungri, cowaris, Annales Iuvavensis*, másképp Salzburgi Évkönyvek):

Ed — Kézai szerint „Szkítiában maradt”

Edumen — akivel kapcsolatban Kézai külön kiemeli az **Abákat** (Kézai 22.); ez csupán annyiban hipotetikus közlés, hogy Edemen valójában nem volt „Csaba fia”, vagyis az Attila fia Irniktől származó onogur-hun Kuber/Kuver „fia”, mert ez 680 körül a székelyekkel érkezett a pannóniai avarokhoz s magával hozhatta vagy a kagántól kaphatta a perzsa eredetű helytartói címét, a *csobán*-t, amiből a Csaba személynév keletkezett, ill. az ispán, zsupán méltóságnevek is (ettől függetlenül volt Csaba nevű tagja az Aba-nembeli Apos-ágnak 1255-ben, aki úgy tűnik a nevéet adhatta néhány Heves vm.-i településnek, ld. Csobád, Csobaj, s talán az Abák Csobánka-ágneve is a perzsa eredetű méltóságnevből keletkezhetett, szintén függetlenül Kuber csobántól; vö. Tolsztov: *Az ősi Chorezm*, térképen az ókori eredetű **Duman-kala**, Duman-erődváros neve esetleg utalhat Edumen/Edömén családjának hvárezmi törzsvárára, vannak példák a szó eleji hangzó-hozzáételre és -fogyásra is)

Et — v.ö. Ete apja Ond? (Anon. 6., 14-16., 40., Ound pater Ete)

Bunger — Böngér, Bors apja, aki Borsod vármegye névadója

Ousad — Ócsád, akitől az Órsúr nemzetség származik

Boyta — Vajta, akitől a Baracska nemzetség származik

Ketel — Alaptolma apja

e) W. Vityi Zoltán: Ófelsége II. Erzsébet angol királynő magyarországi ősei
(*ActaHHT* 1999, p. 169, részlet, a családfán Z.T.Cs. kiegészítéseivel):

A kistrédei Rhédey család

A családalapító Szentmárton-Rédei Mikócsát, Mikó fiát 1331-ben említik először az okleveles források. Abból az Aba nemzetségből származott, amelyet Kézai Simon mester Csaba királyfitól, Atilla fiától eredeztetett, míg Anonymus szerint – maguknak az Abáknak a hagyományai alapján – a nemzetség Ed és Edemen kun vezértől származott. Ma már elfogadott nézet, hogy az Abák nemzetsége kabar eredetű lehetett. Első őseik, Ed és Edemen vezér Álmos és Árpád kortársai, leszármazottjuk: Pata úr, Taksony és Géza nagyfejedelem korában élt. Fia, Csaba, az első magyar király sógora lett, s egyszersmind nádora; unokája: Aba Sámuel, pedig Magyarország harmadik királya 5).

A kistrédei Rhédeiek 1612-1613 körül hagyták el ősi Heves megyei birtokaikat és költöztek át Erdélybe II. Rhédey Ferenc váradi főkapitány és Bihar megyei főispán hívására. Utóbbi fia, III. Ferenc, 1657-1658 között Erdély fejedelme volt. Unokatestvérétől, III. Jánostól származott II. Erzsébet angol királynő utolsó magyar őse: Rhédey Klaudia 6).

A híres szépségű Klaudiát a szülei: gróf Rhédey László és báró Inczedy Ágnes, 1812. szeptember 21-án kereszteltették az erdőszentgyörgyi református templomban Zsuzsánna-Klaudia névre. Egyetlen gyermekként nőtt fel, és minden bizonnyal a császárvárosban, Bécsben ismerkedett meg későbbi férjével, Sándor württembergi herceg, császári huszárezredessel, akivel 1835. május 2-án kötött házasságot. Már abban az esztendőben, május 16-án osztrák grófi rangot nyert, Hohenstein névvel.

Gyermekei ezt a gróf Hohenstein nevet viselték 1863-ig, amikor is a férje unokatestvérétől, Vilmos württembergi királytól az ősi Teck hercegi címet kapták. Házasságából – Ferenc nevű fián kívül – még két leánya született, és éppen negyedik gyermekét várta Erdélyben, amikor

1841 szeptemberében a férje után utazott Grazba, ahol Sándor herceg, akkor már vezérőrnagyként, a helyi hadosztály parancsnoka volt. Graz alatt azonban kocsija az útszéli árokba borult, s a várandós Klaudia olyan sérüléseket szenvedett, hogy nyolc nap múlva, 1841. október 1.-én Pettau városban elhunyt. Holttestét – utolsó kívánságaként – hazaszállították Erdőszentgyörgyre, ahol október 21.-én temették el abban a templomban, ahol közel 30 évvel korábban megkeresztelték. Sírja fölé unokája, Teck Mary Victoria hercegnő, 1905 májusában – akkor mint V. György angol király felesége – emeltetett márvány síremléket.

A nagyanyja emlékét meleg szeretettel őrző angol királyné, Mary Victoria sosem látta Rhédey Klaudiát, de alig emlékezhetett reá apja, Teck Ferenc herceg is, hiszen alig négyévesen vesztette el. A szépséges Klaudia emlékét minden bizonnyal a férje, Sándor württembergi herceg őrizte meg s táplálta fia és unokája lelkébe, aki csak 1885-ben távozott az élők sorából 7).

Öfelsége II. Erzsébet angol királynő magyarországi őseinek a többségét Rhédey Klaudia ezres nagyságrendben kimutatható elődei teszik ki. Néhányukat Komlóssy Artur mutatta be a Turul 1910. évfolyamában megjelent Az angol királyné magyar rokonsága című dolgozatában.

Jegyzetek

5) Az ABA nemzetség eredetére és korai származásrendjére ld. Anonymus: *Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Hasonmás kiadásban megjelentette a Magyar Helikon Pais Dezső fordításában Budapesten, 1975-ben. 85, 87, 96 és 106; – Domanovszky Sándor: *Kézai Simon mester krónikája*. Bp. 1906. 67; – Györffy György: *István király és műve*. Bp. 1977. 55, 100, 241 és 380

6) A Rhédey családra ld. Komáromy András: A kis-rédei Rhédey családról. In: *Turul* I (1883) 119-138.

7) Gróf Rhédey Klaudiára ld. Komlóssy Artur: Az angol királynő magyar rokonsága (gróf Rhédey Mihály leszármazói) In: *Turul* XXVIII (1910) 97-99.

AZ ABA NEMZETSÉG RHÉDEY-ÁGA

|
Gr. RHÉDEY-HOHENSTEIN KLAUDIA, *1812 †1841 (hintóbalesetben)
 oo 1835, SÁNDOR württembergi hg., *1804 †1885

|
TECK FERENC hg., *1837 †1900
 oo 1866, MARY ADELHEID hercegnő, III. György unokája, *1838 †1897

|
TECK MARY VICTORIA hercegnő, *1867 †1953
 oo 1893, V. GYÖRGY, *1865 †1936

|
VI. GYÖRGY, *1902 †1952
 oo 1923, LADY ELIZABETH BOWES-LYON grófnő, *1900 †2002

|
II. ERZSÉBET, *1926 †2022 (96 évesen)
 oo 1947, FÜLÖP edinburghi herceg, *1921 †2021 (99 évesen)

|
III. KÁROLY, *1948, KORONÁZÁS 2023. MÁJ. 6.
 oo 1., 1981, LADY DIANA FRANCES, SPENCER OF ALTHORP GRÓFNŐ,
 *1961 †1997 (autóbalesetben)

|
William Arthur Philip Louis (1982) oo Kate Middleton, UK

|
 1. George, 2. Charlotte, 3. Louis

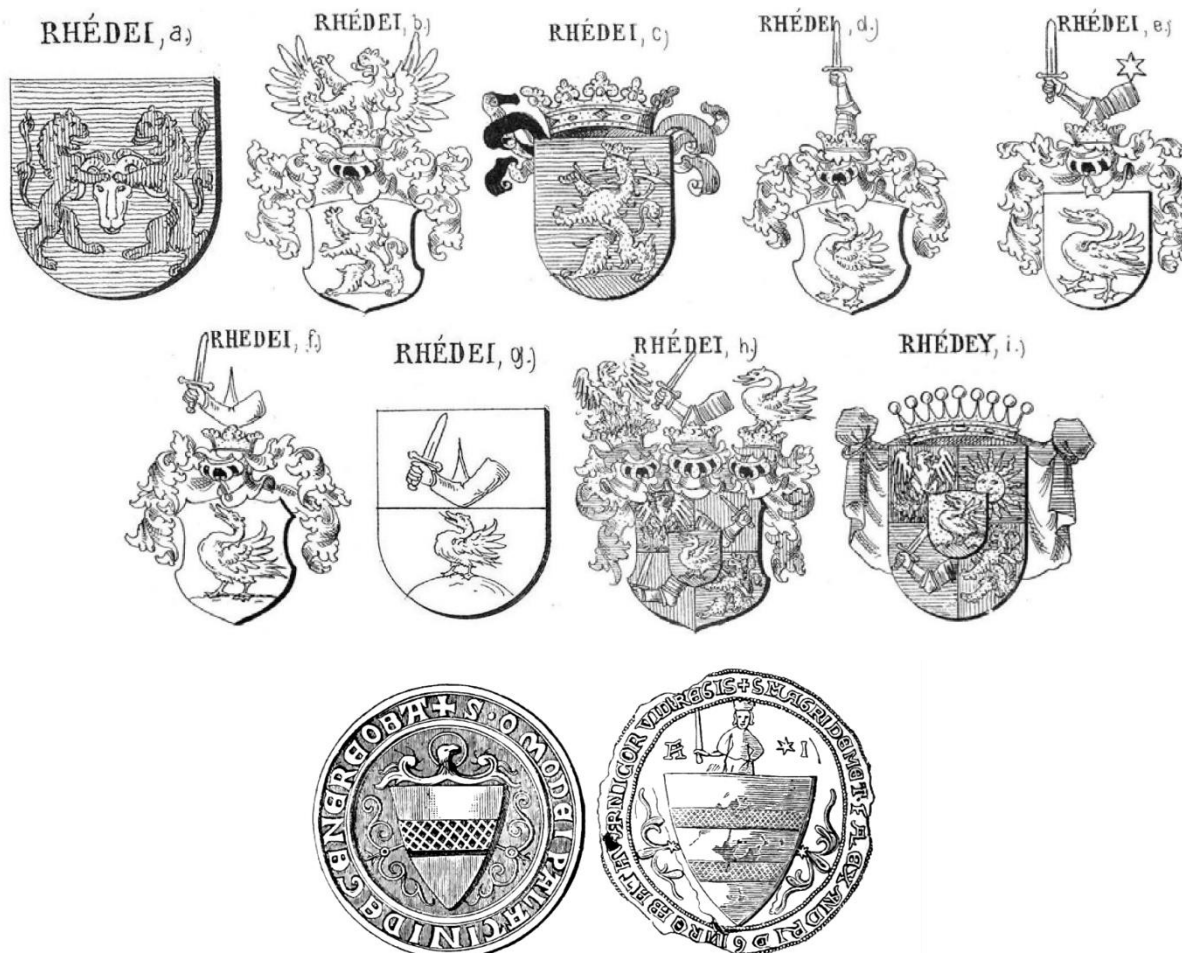
Henry (Harry) Charles Albert David (1984), oo Meghan Markle, USA

1. Archibald Mountbatten, 2. Lilibeth Diana

A gróf Rhédey család címere, 1803 (Siebmachers Wappenbuch); a Rhédeyek eleinte az oroszlán, majd a hattyú címeralakot kezdték használni, míg több más Aba-ágnál megmaradt a sasos nemzetségi címer

f) A Rhédey-család címervariánsai és két korai „címertörés”

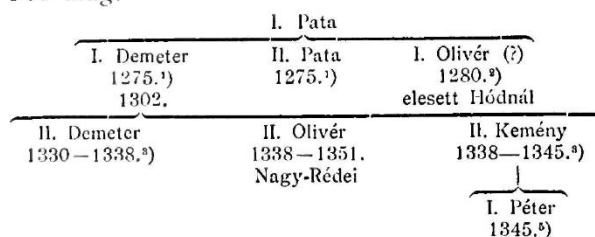

Aba-nembeli Omodé nádor 1299. évi, és rokona, Nekcsei Demeter tárnokmester 1335. évi pecségei (Karácsonyi, III., p. 12), előbbinél a pajzs felett az Abák stilizált, glóriás, „szent” sasmadara, utóbbinál pedig valószínűleg egy Dávid-csillag szerepel

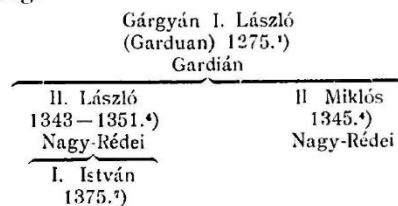
g) Az Aba-nembeli Rhédey-ágak (Karácsonyi J. nyomán)

XXI. Rédey-ágak.

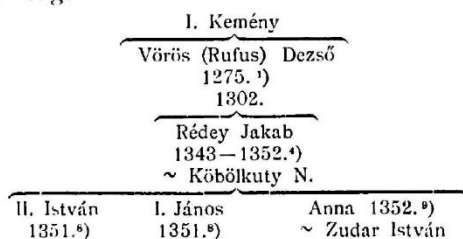
1-ső ág.

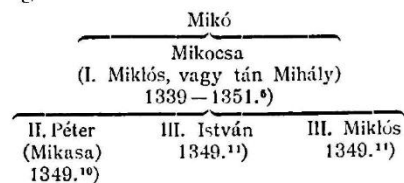
2-dik ág.

3-dik ág.

4-dik ág.

5-dik ág.

Szentmárton-rédei II. Vanyarcz János
1351.⁸⁾

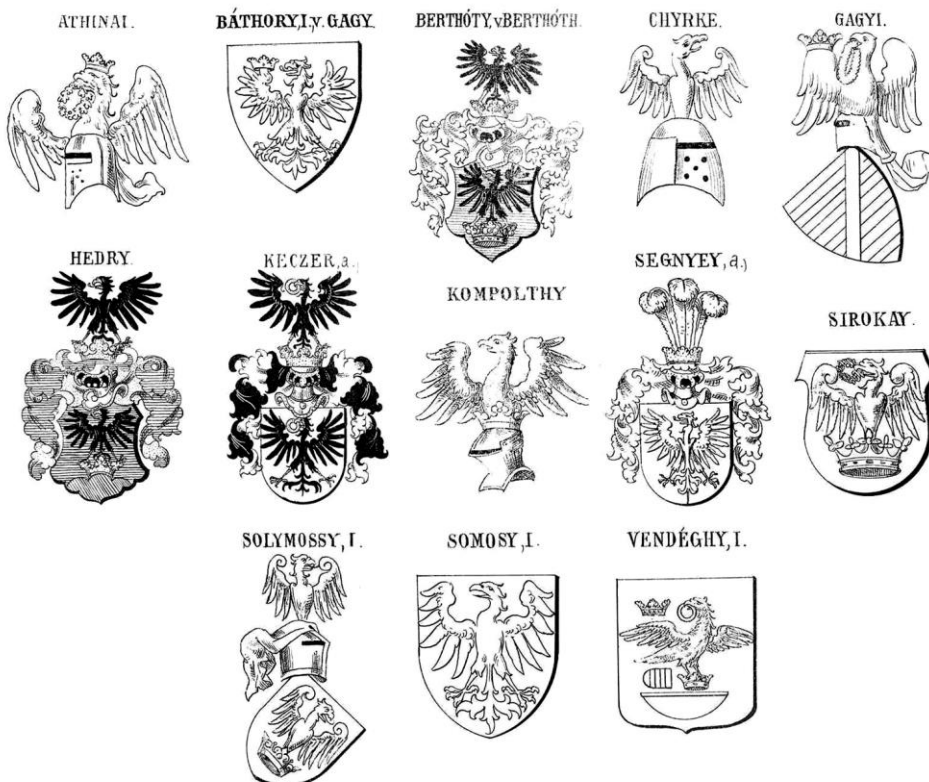
6-dik ág.

Tasi Rédey I. Péter
III. Demeter
1340.¹²⁾

7-dik ág.

Berczeli Rédey II. László
IV. Miklós
1340.¹²⁾

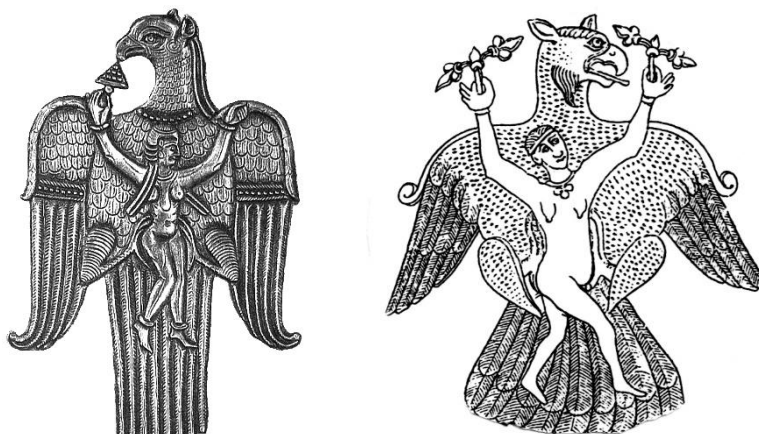
h) Aba-nembeli egyéb családok sasos címeri (Siebmacher nyomán)

Aba

Az Abák rekonstruált nemzetségi címere (Csoma J., in Karácsonyi, III)

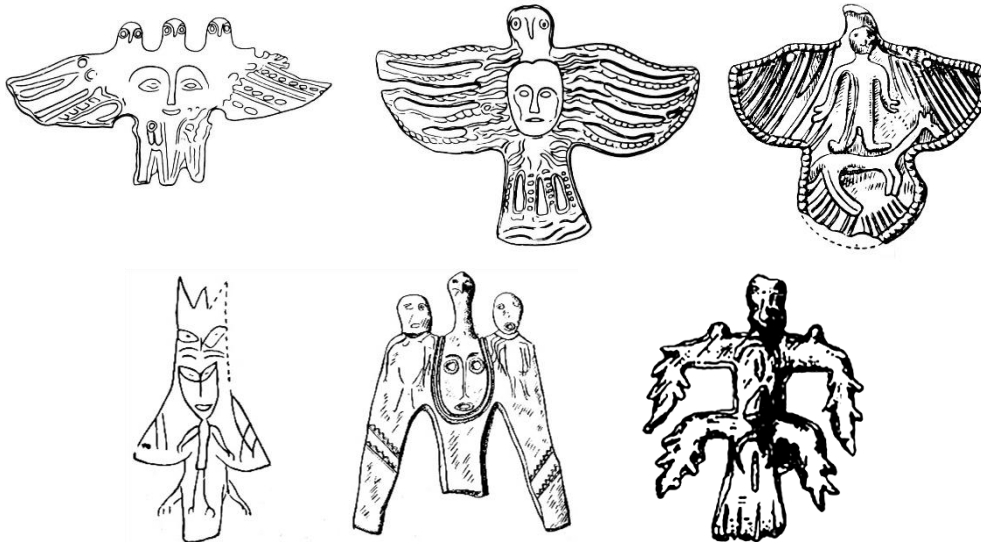

i) Az Aba nemzetség sasos címerének lehetséges „iráni-turáni” eredetéről

Óiráni Aveszta, Rashn Yast, X. 17.: „Te teremtetted, Ó szent Rashnu, a sas fáját,¹⁾ mely a Vorukasa-tenger közepén áll, melyet a jó remediumok fájának neveznek, az erős remediumok fájának hívnak, minden remediumok fájának, és amelyen minden növény magvai pihennek; megidézőnk és áldunk téged Rashnu, az erős...” (Darmesteter, 1880, p.173);—1) A Saena (v. Saona, ’sólyom’ szavunk eredetije?) a későbbi mítikus madár, a Sinamru vagy Simurgh, melynek „fészke egy fán van, mely minden magvak Jad-besh-e, távol minden káros dologtól; amikor a madár felemelkedik, ezer ág hajt ki a fából, s amikor leszáll rá, ezer ágot tör le róla, és szétszórja a magvaikat. A Kanmros madár ott él a közelben, és az a dolga, hogy összegyűjtse a fáról lehulló magvakat, és odavigye őket, ahol Tishtar (v. Tistrya) őrzi a vizeket, és Tistrya a vizeket mindenféle maggal együtt az esővel szétszórja a világon” (Minokhirad LXII, 37; trl. E.W. West). Tistrya a Szíriusznek felel meg, mely az első nyári hónapban kel fel az égen, jún. 21-júl. 21 között, ezért ez a yast egy olyan iráni vidéken íródhatott, ahol a „Kutyacsillag” júliusban emelkedik az égre, és az esős évszak július utolsó napjaiban kezdődik, de Tistrya helyét valamely későbbi korban megváltoztatták a kalendáriumban. Ld. a háromféle „szellemmadár” említése az Avesztában:

- **Kanmrosz** (v. Chamrosz): Rashn Yast X. 17. (Darm. p. 173), Mainyo-i-Khard, LXII. 37 (E.W. West), Gr. Bundahishn, XVI. 4, XVII. A, XXVI. 113-114., együtt Ameretat-tal, a növények istennőjével (B.T. Anklesaria)
- **Karshipta** (v. Kakhravaz): a mennyei törvényt közvetíti Jimának, az iráni őskirálynak, Vendidad, Fargard II. 42., Farvardin Yast (Darm. 217)
- **Szaena** (v. Szaona, Szinamru, Szimurg, Szen): Rashn Yast X. 17., Gr. Bundh. XVI. 4. (fenti illusztrációk: szászánida ezüsttál, Bolsije Anikova, Urál-vidék, AD 5-6. század, perzsa ajándékként kerülhetett északra az ogurok, szavárd-magyarok, volgai bolgárok egyik vezérének hadi zsoldjaként, jobbra a Nagyszentmiklósi kincs 7. sz. korszójának „égberagadás” jelenete)

Alább a valószínűleg iráni és/vagy törökös népekhez köthető káma-vidéki és uráli „karsz” nevű, „turulszerű” lélekmadár, sámánisztikus ábrázolásai (Bongard-Levin–Grantovszkij: *Szkítiától Indiáig*, Bp., 1981, 158-159, jobbra lent Koryakova-Epimakhov: *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Age*, 2007, 285, lélekmadár az Itkul-kultúrából, mely a hérodotoszi „isszedonokkal”, nagy valószínűséggel a szavárd-magyarok vaskori őseivel azonosítható):

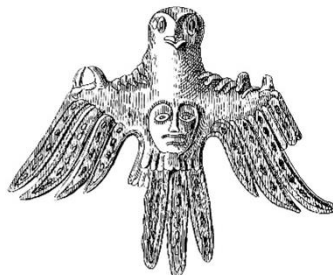

j) Bibliai utalások az ósiráni-babiloni mítoszra

Ezékiel (i.e. 586-570 k. írt) 17,1-9, Babilon támadásairól Izrael ellen:

1. És lőn az Úr beszéde hozzám, mondván:
2. Embernek fia, adj találós mesét, és mondj példabeszédet Izrael házának.
3. És mondjad: Így szól az Úr Isten: A nagyszárnyú nagy **saskeselyű**, melynek hosszú csapótollai valának, s mely rakva vala különféle színű tollakkal, jöve a Libanonra, és elfoglala a **czédrusfa tetejét**.
4. Gyöngé **ágainak hegyét letépte**, és vivé azt a kalmárok földére, az árusok városában tevé le.
5. És vőn annak a földnek **magvából**, és elveté azt termékeny mezőbe; sok **vizek** mellé vivé; mint fűzfát ülteté el.
6. És felsarjadt, és lőn elterülő, alacsony szőlőtővé, hogy vesszőit amahhoz fordítsa s gyökerei amaz alatt legyenek, és szőlőtővé lőn, és vesszőket terme, és ágacskákat bocsáta ki.
7. És vala **más** nagy szárnyú, soktollú nagy **saskeselyű**, és imé, ez a szőlőtő feléje terjeszté gyökereit s vesszeit hozzá nyújtá ültetésének ágyaiból, hogy öntözze őt;
8. Pedig jó földbe, sok víz mellé ültették vala el, hogy ágakat hajtson és gyümölcsöt teremjen, hogy legyen jeles szőlőtő.
9. Mondjad: Így szól az Úr Isten: Vajjon jó szerencsés lesz-é? Vajjon gyökereit nem **szaggatja-é ki**, és gyümölcsét nem vágja-é le, hogy **elszáradjon**, hajtásának minden ága elszáradjon, és pedig nem erős karral és sok néppel támad reá, hogy kitépje azt gyökerestől.

Ésaiás (i.e. 740-701 k. írt) 47,11: ...elhívom napkeletről a **sast**, messze földről tanácsom férfiát.

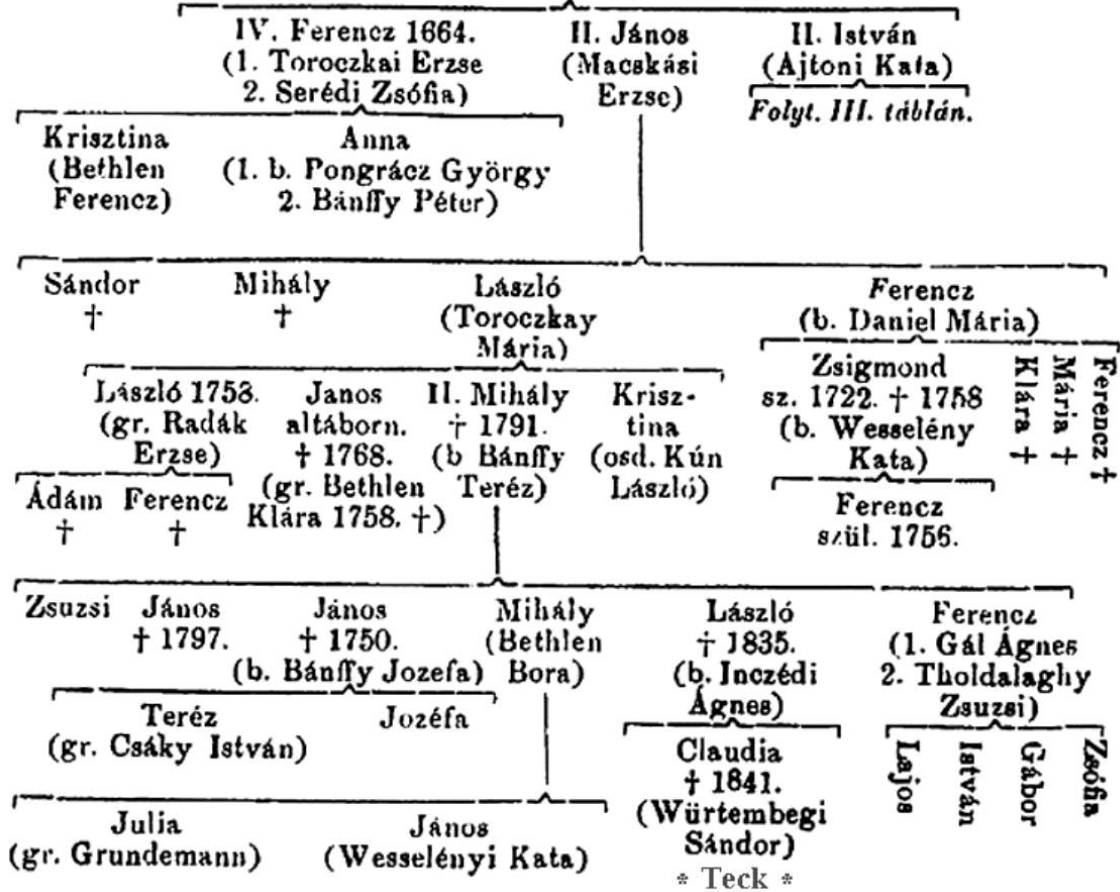

Amulet dél-oroszországi kurgánból (Marczali: *A magyar nemzet története*, I., 1896)

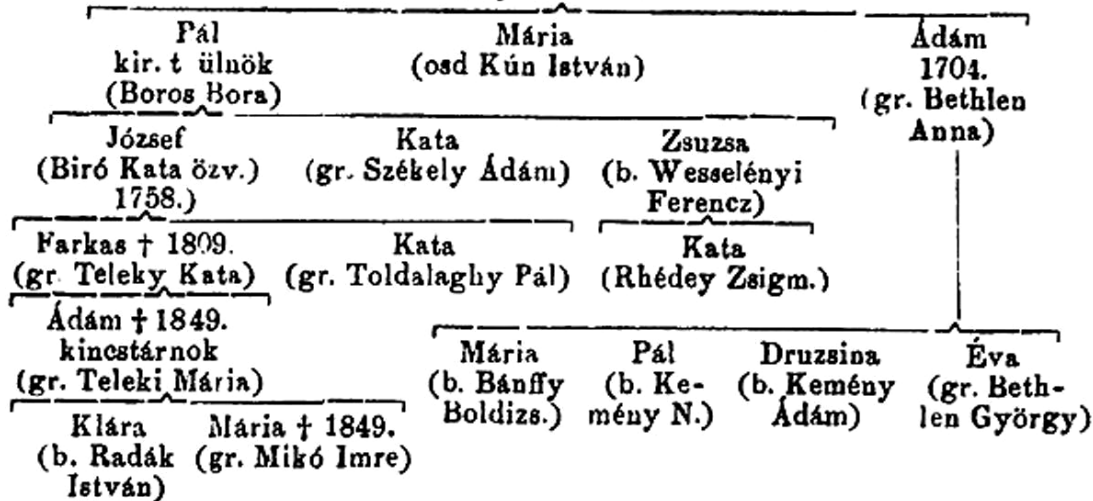
II. T á b l a.

I. János, ki a I. táblán.
erdélyi tanácsos
†1658.
(Kornis Margit)

III. T á b l a.

II. István, ki a II. táblán.
(Ajtoni Kata)

m) Néhány fontosabb forrás a hvárezmiekről/kálizokról

The country of Bazgun,³ with a language of its own, which adjoins and extends to the Caspian Gates and sea, the Gates in the land of the Huns. And beyond the Gates are the Bulgarians with their own language, a heathen and barbarous people, and they have cities; and the Alans, and they have five cities; and the men of the race of Dadu (?), and they live on the mountains and have strongholds; the Unnogur, a people living in tents, the Ogor, the Sabir, the Bulgarian,⁴ the Khorthrigor, the Avar, the Khasar, the Dirmar (?), the Sarurgur (?), the Bagarsik (?), the Khulas (?), the Abdel, the Ephthalite, these thirteen peoples dwelling in tents; and they live on the flesh of cattle and fish and wild beasts and by arms; and beyond them the tribe of the pigmies and of the dog-men, and north-west of them the Amazons,⁵ women with one breast each, who live entirely by themselves and fight in arms and on horseback; and there is no male among them, but, when they wish to pair, they go⁶ in peaceful fashion to a tribe near their country and hold intercourse with them for a month of days and return to their country; and, when they bear a child, if it is a male, they kill it, and, if it is a female, they preserve it alive; and in this way they keep up their ranks. And the tribe which lives near them is the Harus (?), tall, big-limbed (?)⁷ men, who have no weapons of war, and

¹ *I.e.* Georgia or Iberia.

² Read }̄}̄ for }̄}̄.

³ *I.e.* Abasgia.

⁴ This is probably a corruption or confusion, as the Bulgarians are said above to have had cities. The people here meant are perhaps the “Βουρούγονδοι” of Agath. v. 11.

⁵ Cf. Strabo, xi. 5. 1.

⁶ The MS. has }̄}̄, not }̄}̄, as L. prints.

⁷ }̄}̄. This should mean “cut limb from limb.”

Zakariás rhétor, Chron., XII. 7, AD 555 (angol kiadás p. 328), a „Khulas” eredetiben *k.w.l.s*, szír mássalhangzókkal, és a kálizokat jelentheti, akik a türkök, kazárok megjelenése előtt a Kaukázustól északra is létesíthettek kereskedőtelepet, a Selyemút itteni szakasza közelében (Kmoskó M.: *Szír írók a sztyeppe népekről*, Bp., 2004)

αὐτῶ, ἀξίωμα δὲ Ταρχάν. Οὗτος δὲ οὖν ἐστάλη ὑπὸ Διζαβούλου ὡς Ῥωμαίου πρεσβευσόμενος. Καὶ μὲν οὖν εἰν αὐτῷ ὁ τοῦ ἤδη ἀπογομένου παῖς, φημί δὲ τοῦ Μανιάχ, κομιδῆ μετράκιον, διως δὲ τὸ πατρῶον διαδεξάμενος γέρας, ἔτι μὴν καὶ τὴν μετὰ τὸν Ταρχά Ταρχάν κληρωσάμενος ἀξίαν· οἶμαι δὲ τῷ ἐπιτηδεύοντι τε καὶ εὐνοῦστατον γενέσθαι τῷ Διζαβούλῳ τὸν Μανιάχ τοῦ πατρῶου τὸν παῖδα τυχεῖν ἀξιώματος. Ἐπεὶ οὖν ὁ Διζαβούλος διαφῆκε τοὺς περὶ Ζήμαρχον, ἐπικαταλαμβάνουσι τοὺς πρότερον ἀφειθέντας Ῥωμαίων, οὗ ἦν ζυντεθειμένον αὐτοῖς, καὶ τοίνυν ἐν τῷ αὐτῷ γενόμενοι τῆς ἐς τὰ οἰκεία ὁδοπορίας ἀπήρξαντο. Καὶ δὴ καταλειπότες τὴν πρωτεύουσαν πόλιν τῶν Χολιατῶν, διὰ φρουρίων ἐπορεύοντο.

21. (568.)

Exc. De leg. gent. p. 108. 109 : Ὅτι διαθρυλληθέν κατὰ τὴν Τουρκίαν, ὅσοι ἀγχίθυροι ἦσαν, ὡς Ῥωμαίων ἐνδημοῦσι πρέσβεις καὶ ὡς πορεύονται τὴν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ἄμα πρεσβεῖα Τούρκων, ὁ τῶν ἐκείνη ἐθνῶν ἡγεμῶν ἐδήλωσε τῷ Διζαβούλῳ ἔν ἰκετεῖα, ὡς ἂν καὶ αὐτοὺς ἐκ τοῦ σφετέρου τινὰς ἀποστείλαι ἔθνος ἐπὶ θέαν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Καὶ τοίνυν ὁ Διζαβούλος ἐρίετο. Καὶ ἕτεροι δὲ προεστῶτες ἐθνῶν ταῦτα ἐζήτησαν· ὁ δὲ οὐδενὶ ζυνεχώρησε τῶν πάντων, ἢ μόνον τῷ τῶν Χλιατῶν ἡγεμόνι. Καὶ οὖν καὶ τοῦτον παρελθόντες οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ λεγομένου ποταμοῦ Ὠήχ, καὶ ἀτραπὸν διανύσαντες οὐδαμῶς ὀλίγην, ἐγένοντο κατὰ δὴ τὴν λίμνην τὴν ἀπλετον ἐκείνην καὶ εὐρεῖαν. Ἐνταῦθα ὁ Ζήμαρχος ἐνδιατρίψας ἡμέρας τρεῖς στέλλει Γεώργιον, ὃς ἀνεῖτο ἐς τὴν τῶν ἐπιτομοιτέρων συλλα-

manos legatum misit, quia Maniach, de quo supra diximus, vita excesserat. Huic legato nomen erat Tagma, dignitas vero Tarchan. Hic igitur ut legationem apud Romanos obiret, a Dizabulo missus est, et una cum eo Maniach ejus, qui nuper mortuus erat, filius admodum adolescens. Is patri in magistratu successerat, et dignitate proxime ad Tagma Tarchan accessit. Ideo, puto, hic honor puero obtigit, quia pater ejus Dizabulo carissimus et fidelissimus fuerat. Dimissus a Dizabulo Zemarchus, assumptis his ex Romanis, quos certo loco consistere jusserat quum primum conjuncti erant, viæ se commiserunt, et Choliatarum primaria urbe relicta, per castella iter direxerunt.

21.

Postquam fama ad finitimas Turciæ gentes pervenerat, legatos Romanorum advenisse, eosque una cum Turcorum legatis Byzantium redire, ejus regionis dux Dizabulum simplex oravit, ut reipublicæ Romanæ visendæ gratia sibi quoque legatos mittere liceret. Quod Dizabulus non recusavit. Sed quum aliarum quoque gentium duces idem peterent, nulli alii quam soli Chliatarum (Choliatarum fr. 20) duci concessit. Itaque hunc etiam Romani assumentes, trajecto flumine Oich (Jazarte), haud breve viæ spatium emensi, ad illam ingentem et latam paludem (Aral) pervenerunt. Hic Zemarchus tres dies commoratus, mittit Georgium, cui munus breviores epistolas per-

Menandrosnál „choliata”, „chliata” néven szerepelnek, Fr. 20-21, FHG IV, 229, AD 568

ПАМЯТНИКИ ЛИТЕРАТУРЫ, ПОВЕСТЬ ВРЕМЕННЫХ ЛЕТ, IM WERDEN VERLAG, МОСКВА - AUGSBURG 2003., p.4.

Kijevet három testvér alapítja, Kij, Scsak és Khoriv, akiknek húga Lübege (ez utóbbi név felbukkan Biborbanszületett Konstantin császár művében is, ahol a magyarok „első vajdáját” nevezi Lebediásnak, országát Levédiának):

Поляне же жили в те времена отдельно и управлялись своими родами; ибо и до той братии (о которой речь в дальнейшем) были уже поляне, и жили они все своими родами на своих местах, и каждый управлялся самостоятельно. И были три брата: один по имени Кий, другой — Щек и третий — Хорив, а сестра их — Лыбель. Сидел Кий на горе, где ныне подъем Боричев, а Щек сидел на горе, которая ныне зовется Щековица, а Хорив на третьей горе, которая прозвалась по имени его Хоривицей. И построили город в честь старшего своего брата, и назвали его Киев. Был вокруг города лес и бор велик, и ловили там зверей, а были те мужи мудры и смыслены, и назывались они полянами, от них поляне и донныне в Киеве.

(...) Кий же, вернувшись в свой город Киев, тут и умер; и братья его Щек и Хорив и сестра их Лыбель тут же скончались.

Poveszti, a szláv öskronika részlete a Kijevet 838 körül alapító három fivérrel, akik a nevük alapján nagy valószínűséggel hvárezmiek/kálizok voltak, nem törökök, szlávok vagy skandinávok (varégrusok), s Kijev névadójának neve valószínűleg a perzsa Kay, Kajanida dinasztia nevéből eredt

39. Of the nation of the Kabaroï.

The so-called Kabaroï were of the race of the Chazars. Now, it fell out that a secession was made by them to their government, and when a civil war broke out their first government prevailed, and some of them were slain, but others escaped and came and settled with the Turks in the land of the Pechenegs, and they made friends with one another, and were called 'Kabaroï'. And so to these Turks they taught also the tongue of the Chazars, and to this day they have this same language, but they have also the other tongue of the Turks. And because in wars they show themselves strongest and most valorous of the eight clans, and are leaders in war, they have been promoted to be first clans. There is one prince among them, I mean, among the three clans of the Kabaroï, who is even to this day.

Bíborbanszületett VII. Konstantin császár művének részlete a „kavarokról” (DAI 40.), azaz a horezmi kálizokról, akik a 8. században mentek Kazáriába, majd a honfoglaló magyarokhoz csatlakoztak

HISTORIARUM L. III.

107

εἶτα ἕξ καὶ αὖ δέκα καὶ ἐξῆς πλείους χωρεῖν, ἄλλην τε φαρ-
τροσύρον καταστησάμενος φάλαγγα ἐτέρωθεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους
λέναι προὔτρεπετο· κὰν μὲν Δαλμάται χειρῶν ἄρχοιεν φεύγειν C
ἐλασσομένους τῷ πλήθει, ἐστάναι δὲ ἤσυχῇ πρὸ τῆς παρεμβο-
5 λῆς εἰ μηδεὶς σφίσις ἀντεπεξῆει. ἔπραττε δὲ ταῦτα ὡς ἂν εἴγε
αὐτοῦ σὺν τῷ ἄλλῳ ἐπιστάντος στρατεύματι φεύγειν ἐπιβάλλων-
ται τὸ Δαλματικόν, ὑπὸ τῶν κουφοτέρων τούτων κτείνοντο κα-
ταλαμβανόμενοι. οὕπω τοίνυν μακρὰν ἐγένοντο πορευόμενοι, καὶ
τῶν ἐπὶ κατασκοπῇ τινες δρομαῖοι ἐς τὸν βασιλέα ἦλθον, συγ-
10 κεκομμένοι τε τὴν φωνὴν καὶ δεινῶς ὠχριῶντες ἀριθμοῦ κρείσσω
ἔλεγον στρατιὰν ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἐπὶ φάλαγγος ἵστασθαι,
οὐχ ὅσον μόνον ἐγγύριον, ἀλλὰ καὶ μύριόν τι φύλον συμμαχικόν
ἐκ τε Οὐννων ἰππέων καὶ δὴ καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἑτεροδοξούν-
των Χαλισίων. Οὐννων γὰρ τὰ Χριστιανῶν πρεσβενόντων, οὗ- D
15 τοι Μωσαϊκοῖς καὶ τούτοις οὐ πάντῃ ἀκραιφνέσιν εἰσέτι καὶ νῦν
διεξάγονται νόμοις. τούτους τε οὖν Δαλμάταις συστρατεύειν ἔλε-
γον καὶ δὴ καὶ Πετζινάχους. ταῦτα ἐπειδὴ βασιλεὺς ἤκουσεν,
ἐννοησάμενος μή τι καὶ βιασθεῖεν ὀλίγοι πρὸς πολλῶν κυκλωθέν-
τες Ῥωμαῖοι οἱ ἐπίπροσθεν ἐπορεύοντο, συντονιώτερον ἤλαυνεν
20 ἐπέιγων ἔπεσθαι καὶ τὸν σημειοφόρον· ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος κεκμηχότος

Ioannis Cinnami: Epitome Rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum, CSHB, Bonn, 1836, LIII. 8., p. 107: „...praesertim Hungaricis (Ουννοι) equitibus, et qui apud illos diversae sunt religionis Chalisii (Χαλισίων). Hungaris quippe Christianum amplexis, isti Mosaicis legibus iisque non omnino genuinis etiamnum vivunt”; LV. p. 247: „Chalisii vulgo ab ipsis appellantur, suntque diversae, ut supra memoratum est, religionis, et easdem ac Persae opiniones habent.” — II. Géza (1141-1162), ill. III. István (1162-1172) királyok seregében, mely Manuel Komnenos bizánci császár ellen harcolt, „...részben hun lovasok [voltak], részben a köztük élő, de más hiten levő kalizok közül. Mert míg a hunok a keresztények hitét vallják, ezek most is a nem egészen tisztán élt Mózesi törvényeket..., s egy részük vallása eltérő, perzsa szokású”. — Kinnamos archaizálva hunoknak nevezi a 12. századi magyarokat, és Tauroscythia-nak a Dunától, Pontustól északra fekvő térségeket. A kálizok részben valóban zsidó vallásúak voltak, de voltak köztük muszlimok is, akiket a középkori Magyarországon „böszörményeknek” neveztek.

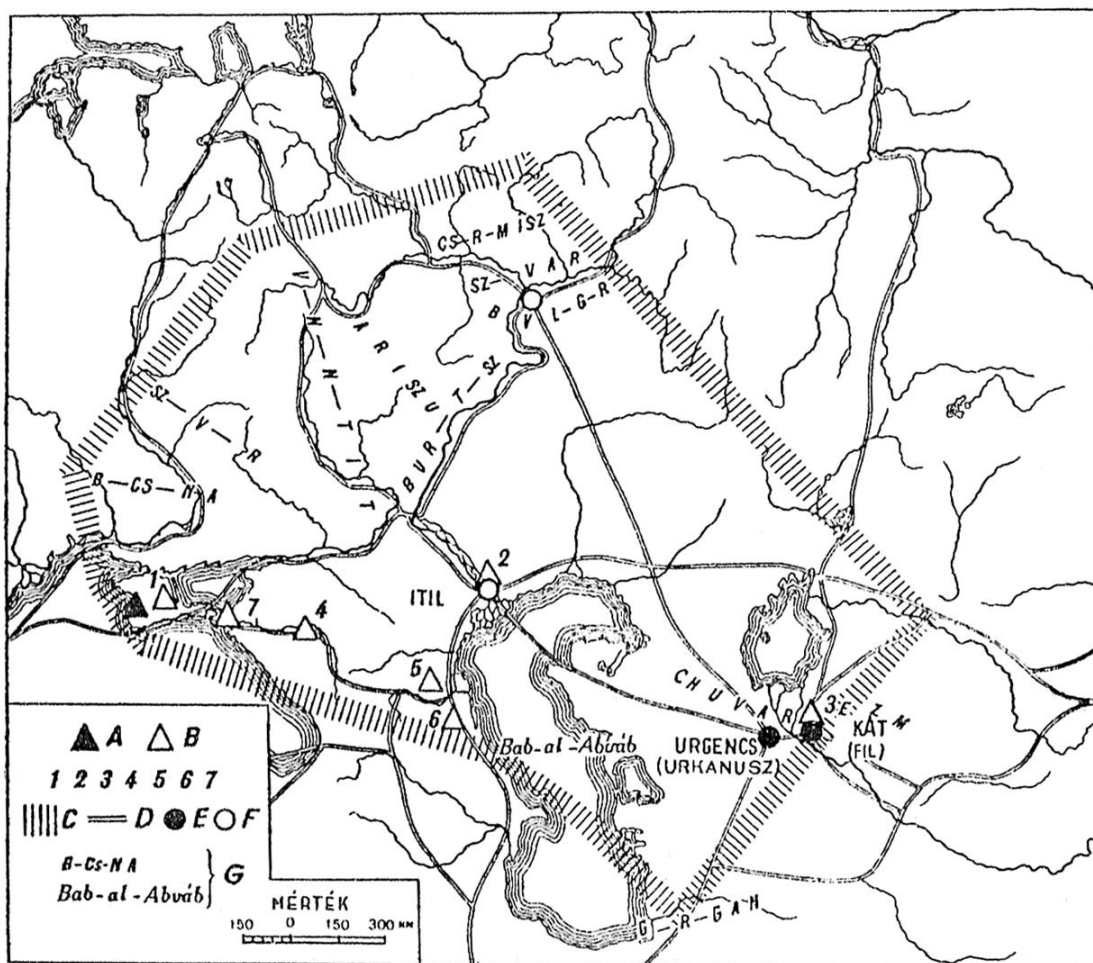
The Chalisi sent by the Kings Géza II. and István III. as auxiliary troops to the Serbians against the military of Byzantian emperor, Manuel. — The etnonym *Chalis* originated from the Greek-Alanian *chvalis*, *choalis* cf. Menandros, Fr. 20-21: *choliata*, *chliata* at Oxus, Central Asia, 6th cent. AD, Hung. *káliz* = Khwarezmian. See more the *kabaroí*, three tribes who attached to the Magyars at the Conquest, Const. Porph. De adm., 38., and Ptol. Geogr. VI. 11,8, *Kauaris*, a town in Bactria, and *chorasmioi*, people at Oxus. The Khasars was converted to the Mosaic-Israelitan believe by the Chalisi, but they were also Mohamedans (Ismaelitan), and Zoroastrians.

HISTORIARUM L. V.

247

χόντα, ἡξίλου ἐνδοθῆναι αὐτῷ τῆς ἀνόδου πειραῖσθαι, τοῦ δὲ ἐπι-
 τρέφαντος σπουδῆ πολλῇ ἐς τοῦτο ἐχώρει. ἐπειδὴ δὲ τινες Λατί-
 νων κατόπιν ἰόντες παρελθεῖν ἐφιλονείκουν αὐτόν, ὁ δὲ ἀντέπραττε
 σφίσι πολλὰ καὶ οὐδαμῆ τοῦ κλέους συγχωρεῖν ἤθελεν. ἐν ᾧ δὲ
 5 ταῦτα ἐγίνετο, ἡ κλιμαῖς αἰφνίδιον εἰς γῆν ἠνέχθη κατασπασθεῖσα.
 ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ συνήθους καὶ πάλιν ἀντέκειτο θράσους.
 ἐπειδὴ γὰρ ἑτέρας ἐνεχθείσης ἀναβαίοντάς τινας αὐθις εἶδε, δρα-
 μῶν ἐπέβαινε καὶ αὐτός. ταῦτα μὲν τῆδε ἐχώρησε. **Στέφανος Β**
 δὲ ὁ ῥῆξ τῆ τῆς πόλεως πεποιθὼς ἀσφαλείᾳ (πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις
 10 καὶ ὀχετὸς αὐτὴν ἐκ τῶν Ἰστρου ἐπότιζε νυμιάτων, ὃς τὸ μὲν πρῶ-
 τον εἰς τὸ ἐμφανὲς ἔκειτο ὑπαιθρος ἐπὶ τὴν πόλιν ἀνατείνων, εἶτα
 βασιλέως **Στεφάνῳ** ἐκείνῳ συναραμένον ὑπόνομος ἤδη κατέστη)
 πιστεύειν οὐκ εἶχεν εὐπετῶς οὕτω Ῥωμαίοις ἀλώσεσθαι ταύτην.
 ὡς δὲ βασιλεὺς ἐκεῖθεν μεταβὰς ἕτερόν τι φρούριον ἐνεοῦργει, ἐν
 15 ᾧ πολλοὺς τῶν ἐν Σιρμίῳ φέρων ὠκίσατο **Οὔγγων**, οὓς παρ' αὐ-
 τοῖς **Χαλισίους** ἔθος καλεῖν ἐστι (καὶ εἰσιν ἑτερόδοξοι, καθάπερ
 ἤδη ἔφην, **Πέρσαις** ταυτοφρονοῦντες), τότε δὲ τὰ ἀμφὶ τῆ πόλει **С**
Ζεύγμα ξυμπεπτωκότα μαθὼν ἀκριβῶς πρέσβεις ἐς τὸν βασιλέα
 πέμπει ἄνδρας τε τῶν περιφανῶν καὶ δὴ καὶ τὸν τὴν ἐπίσκοπον
 20 τῆδε λαχόντα ἀρχήν, **Σίρμιόν** τε ἀποδιδόναι Ῥωμαίοις ἐσαῦθις
 διομολογῶν, πρὸς δὲ καὶ **Δαλματίαν** πῦσαν. οἱ καὶ ἐπειδὴ βα-
 σιλεῖ εἰς ὕψιν ἦλθον, ἐπειπὼν τε ὅσα αὐτοῖς ἐπέστωλτο καὶ δὴ ἰκέ-

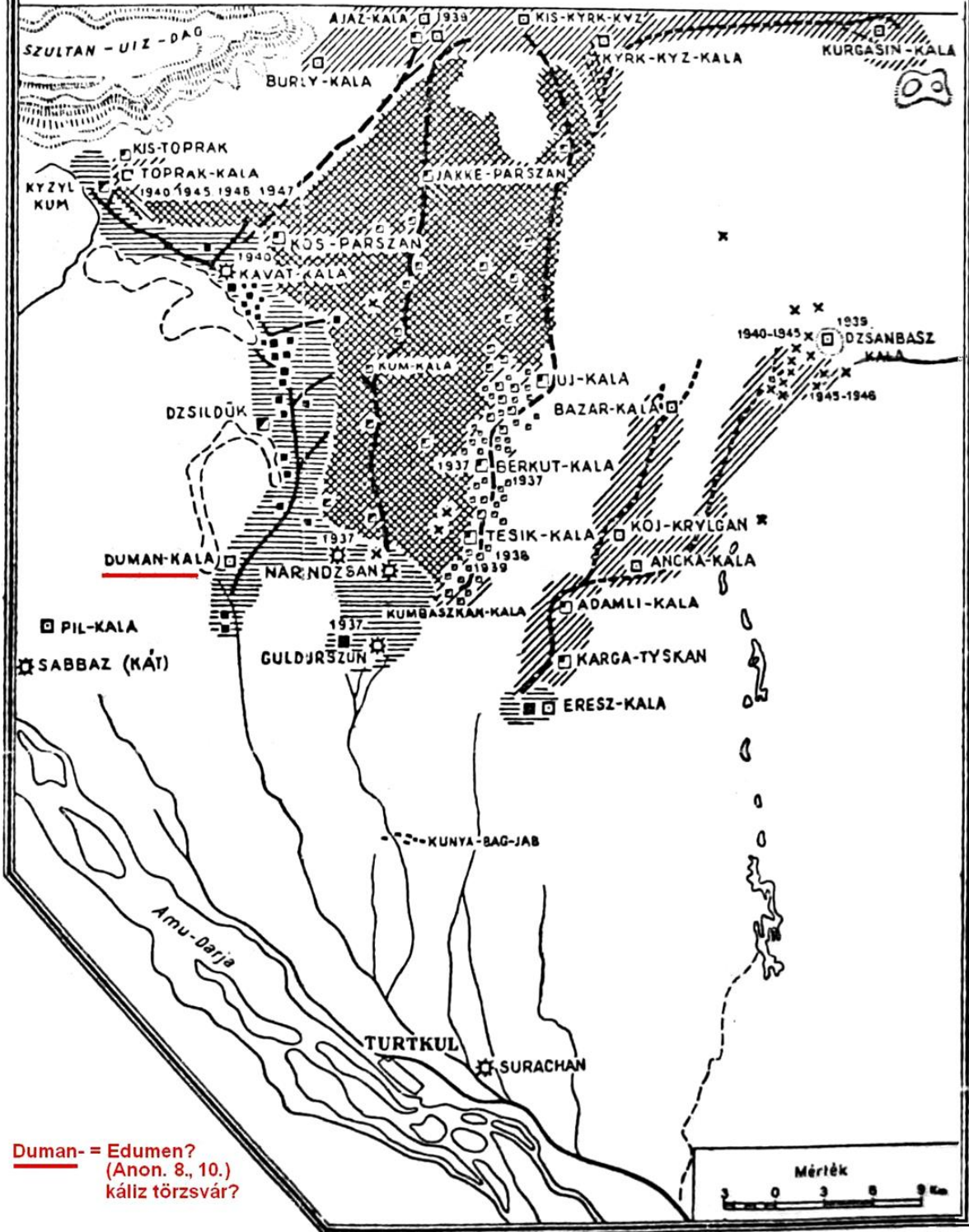
n) Chorezm a térképeken

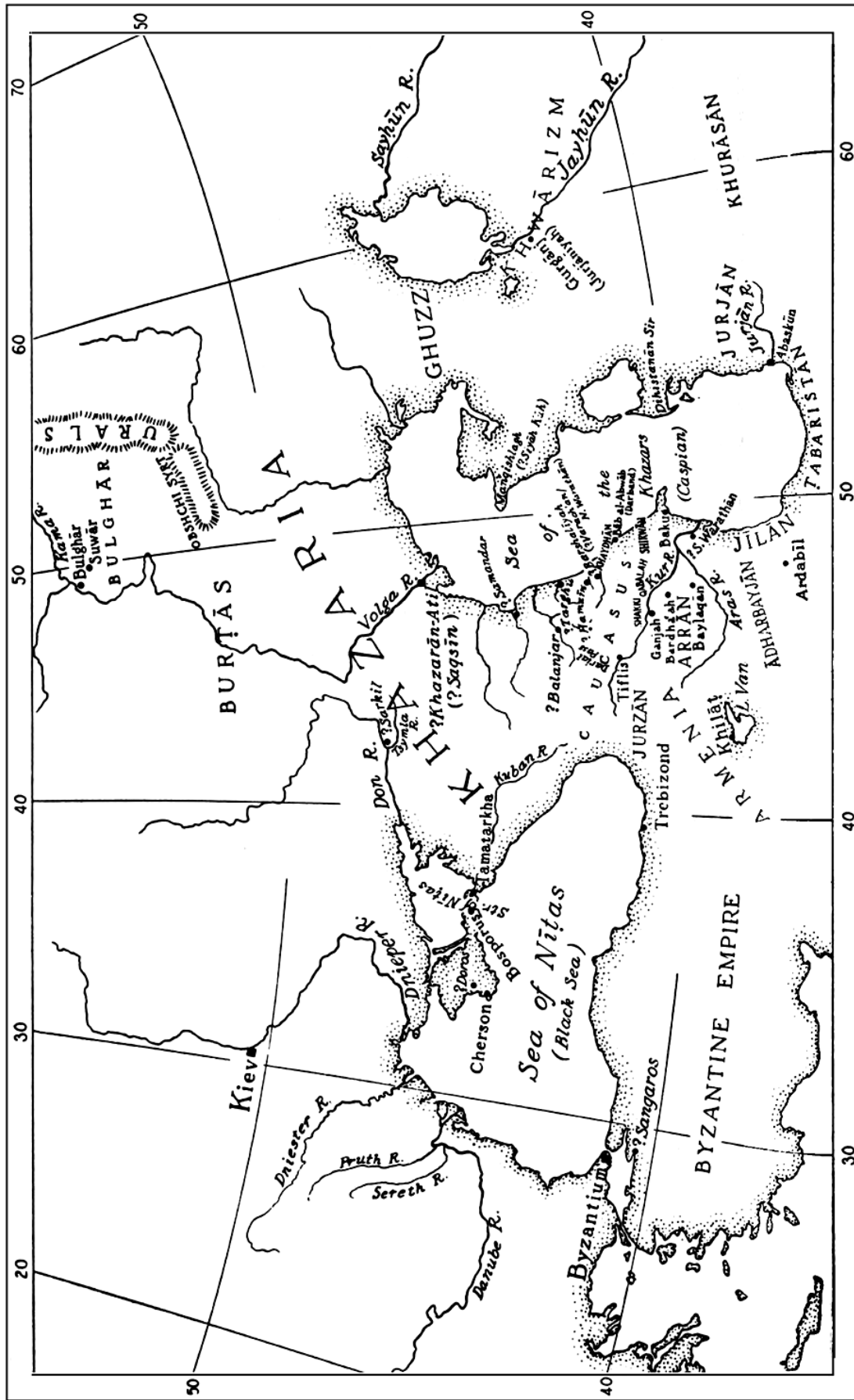
3. térkép. A VIII. század közepén fennállt kazáriai-chorezmi métropoliszok központjai a *Notitia Episcopatum* szerint.
- A) Doroszi métropolisz B) Püspöki székhelyek. 1. A koširok püspöke (Karaszubazar); 2. az asztéli (Itil) püspök; 3. a khualisz nép (Chorezm) püspöke; 4. az onogurok püspöke (Kubán mellett); 5. a retégi (Tepek?, Tarlki?) püspök; 6. a hunok (Voracsan-Szemender) püspöke; 7. a tamatarchi (Tamany) püspök. C) A kazár birtokok határai vázlatosan, József király levele alapján. D) Fő kereskedelmi utak. E) Chorezm legfontosabb gazdasági központjai. F) A források említette chorezmi gyarmatok Európában. G) A törzsek, területek és földrajzi pontok nevei József király levele alapján.

In: Sz.P. Tolszov: *Az ősi Chorezm*, Bp., 1950, p. 232, Ld. még Parthey: *Notitiae Graecae Episcopatum*, Berlin, 1866., p. 140, bizánci ortodox püspökség Kazáriában, valószínűleg Hvárezmben; a héber nyelvű kagáni levél 950/60 között íródhatott Haszdaj b. Shaprutnak, a spanyol Omajjád emirátus egyik zsidó udvari emberének, de korábbi állapotokat s Kazária népeit, bibliai kifejezéssel „Togarmah házá”, tíz „fiát” is említi: Kuzar, Pacinák, Alikánosz, Bulgár, Rágbina, Turki, Búz, Závuk, Ungri, Tilmec (Hölbling 2010, vö. Letter of Joseph/fordham.edu, Tolszov, Bakay)

A TURKULI ÉS SABBAZI KÖRZETEK RÉGI ÖNTÖZÉSŰ FÖLDJEINEK VÁZLATOS RÉGÉSZETI TÉRKÉPE

Hvárezm központjának régészeti térképe (Tolsztov), melyen az ókori eredetű Duman-kala esetleg lehetett a káliz Edumen, az Abák őse családjának törzsvára, hacsak nem későbbi, türk eredetű (vö. hangzófogyás vagy -hozzátétel, Z.T.Cs.)

Kazária és városainak, környékének vázlatos elhelyezkedése, D.M. Dunlop: *The History of the Jewish Khazars*, 1954